

Jozef Tatár: Najkrajšie turčianske povesti

Jozef Tatár: The most beautiful tales from Turiec

Hedviga Kubišová

Kontakt / Contact

PaedDr. Hedviga Kubišová, PhD., Slovenská republika, e-mail: hkubisova@centrum.sk

Ako citovať / How to cite

Kubišová, H. (2024). Jozef Tatár: Najkrajšie turčianske povesti. *Etnologické rozpravy*, 31(1), 75-77.

Tatár, J. (2023). *Najkrajšie turčianske povesti*. Martin: Matica slovenská, 176 s.

Známy zberateľ a zostavovateľ povestí Jozef Tatár, rodák z turčianskych Mošoviec, literárny vedec a básnik, je známy aj svojím nadšeným zberateľským záujmom o povesti svojho turčianskeho regiónu. V predchádzajúcich decéniách vydal *Turčianske povesti* (1999; 2012), *Turčianske povesti II* (2015), a najnovšie zostavil publikáciu s priliehavým názvom *Najkrajšie turčianske povesti* (2023).

Zbierka obsahuje viac ako sedemdesiat povestí z nevyčerpatelnej studnice Turčianskej záhradky, rekonštruované sú na základe historických a literárnych prameňov, ktoré autor s minucióznou vedeckou presnosťou dokladá v záverečnej časti pod názvom „Pramene a poznámky“. Pre entuziastických bádateľov povestí práve táto časť môže slúžiť ako inšpiratívny zdroj pre ďalšie výskumy, keďže upozorňuje na mnohé publikácie zasvätené žánru povestí. Upozorníme na výber niektorých dôležitých prameňov:

- M. Bel: *Turčianska stolica* (1989) → pre povesti (a) O Košťanovi, ktorý sa nebál kráľa (1989: 66), (b) Ako kožený opasok ponad pole lietal (1989: 71), (c) Ako sa z Turčianskeho hradu stal Znievsky (1989: 78);
- J. Kollár: *Pamäti z mladších rokov života* (1997) → Jarmočný husár so zakrvavenou šablou (1997: 30-32);
- V. P. Tóth: (a) *Povešť o Turovi* (1873) → O Turovi, ktorý si našiel nový domov (1873: 103-105), (b) *Dvaja olejkári* (1923) → Dvaja trebstovskí olejkári (1923: 65-67);
- J. Botto: *Poézia* (1975) → Biela panna (1975: 208-212);

- Š. Krčméry: *Výber II* (1982) → O blúdiacom Jánošíkovi a nešikovnom Gajdošíkovi (1982: 385-386);
- R. Brtáň: *Povešť o Znievskom hrade* (b. d.) → Tatár letí, Turcom letí (b. d.: 9-13);
- J. Polívka: *Súpis slovenských rozprávok* (1930) → Ako za zlostou lútosť chodila (1930: 284);
- J. Čaplovič: *Etnografia Slovákov v Uhorsku* (1997) → Čo vystojí chudobný zeman (1997: 67).

Mnohé povestové námety Tatár čerpal z dobových periodík (*Časopis Muzeálnej slovenskej spoločnosti*, *Tatranka*), z vedeckých zborníkov a regionálnych časopisov, ako aj nepublikovaných rukopisných zbierok. Okrem renomovaných autorov boli jeho priamymi inšpirátormi amatérski zberatelia a rozprávači ako M. Bulovský, V. Gregor, J. Blaha, A. Kollárová, J. Hrozičnik, učiteľky Vyletelová a Bellová z Podhradia a iní, ktorí v ústnej či písomnej podobe zaznamenali dávne povesti z Mošoviec, Dulíc, Blatna, Turčianskej Štiavničky, zo Svätej Mary a i. Ani jedna z uvedených enumerácií nie je a ani nemôže byť úplne taxatívna. Po preštudovaní uvedených zdrojov nielen erudovaný literát, ale aj bežný čitateľ pochopí, koľko intelektuálnej práce vynaložil autor pri zostavovaní tejto vzácnej zbierky povestí, a následne aj to, prečo je medzi jednotlivými vydaniaми *Turčianskych povestí* taký veľký časový odstup.

Tatárove zbierky povestí sú bohatým žriedlom poznávania ústnej ľudovej slovesnosti, ukážkou fantázie a sklonu prostého ľudu k mysticizmu, navyše sú aj príjemným i zábavným čítaním. Môžu však poslúžiť aj ako zdroj bádania pre etnológov, kulturológov, onomastikov, etymológov. Dôkazom je napr. štúdia Ľ. Králik (2023: 76-81), v ktorej sa autor zaoberá otázkou čitateľky na sémantiku nezvyčajného výrazu *ketefete* –, zaujal ju v knihe J. Tatára *Turčianske povesti* (2012: 34). Po dôkladnej lingvistickej analýze, vychádzajúc z definície v *Slovníku súčasného slovenského jazyka H - L* (2011: 49), vyvodzuje Králik záver z pohľadu erudovaného etymológa: ide o hapax legomenon (z gr. jedenkrát hovoréné), t. j. „o slovo doložené jediným dokladom, takže ho neumožňuje úplne poznať“. Predpokladá, že ide o slovenský hungarizmus (z maď. kötyfötöl), – o akési „miešanie“ v zmysle zlého varenia.

V prezentovanej zbierke povestí Tatár vysvetľuje niektoré archaizmy a príznakové slová v časti „Slovník“ (2023: 161-163), napr. *cajdák*, *filigránový gombík*, *jutro*, *insurgent*, *Pra-ven*, *Parom* a i., ako aj menej rozšírené príslovia: napr. *od Annáša do Kajfáša*. Informačne nasýtená a dôležitá príloha „Z histórie miest a obcí“ (Tatár, 2023: 164-173), kde autor objasňuje recipientom históriu lokalít, tvoriacich reálne pozadie deja vybraných povestí, keďže základnou črtou tohto epického žánru je viazanosť na konkrétny región/objekt. Bádateľ sa v prílohe zameriava na históriu obcí od prvého osídlenia/zmienok, prezentuje archeologické a architektonické pamiatky, sakrálne a kultúrne objekty, pripomína tiež významné osobnosti pôsobiace v danej lokalite.

Povesti sú napísané vycibreným jazykom znamenitého rozprávača, ktorý po dôkladnom štúdiu archívnych materiálov rád vymieňa pero precízneho vedca za pero ľudového rozprávača, dokáže stupňovať napätie a neskĺznuť pritom do naivných klišé. V povesti „Čo vystojí chudobný zeman“ využíva prvky elegickej piesne, napr.: *Ach, Bože môj, prebože môj, však je ten svet zmotaný, čo vystojí, čo vystojí chudobný poddaný...* Na tieto verše nad-

väzuje rozprávač so značnou dávkou irónie už o pár riadkov nižšie, zobrazujúc stav schudobneného zemianstva –; úsmevne pôsobí satirizujúci obraz urodzeného pána z Jasena, ktorý „... sedel pod rodovou lipou a ľavý kapec si obzeral. Diera a vedľa ďalšia. A ako sa nimi kamienky tlačia!“ (Tatár, 2023: 127).

Zbierka *Najkrajšie povesti z Turca* prezentuje kultúrne hodnoty ľudovej slovesnosti. Príťažlivý grafický dizajn knihy v prevedení vydavateľského kolektívu Matice slovenskej s nápaditými ilustráciami Petra Uchnára si zaslúži pozornosť širokej čitateľskej verejnosti. Niektoré námety povestí zozbieraných Jozefom Tatárom však môžu poskytnúť inšpirácie aj kulturoológom, etnológom i lingvistom, a rozšíriť tak pole ich bádania.

Referencie

- Bel, M. (1989). *Turčianska stolica*. Martin: Osveta.
- Botto, J. (1975). *Poézia*. Bratislava: Tatran.
- Brtnáň, R. (b. d.). *Povešť o Znievskom hrade* [Nepublikovaný fond ALU SNK, rkp. 9-13]. Martin.
- Čaplovič, J. (1997). *Etnografia Slovákov v Uhorsku*. Bratislava: Media Trade - SPN.
- Jarošová, A., Buzássyová, K. (Ed.). (2011). *Slovník súčasného slovenského jazyka (H – L)* (2. zv.). Bratislava: VEDA.
- Kollár, J. (1997). *Pamäti z mladších rokov života*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius, a. s.
- Králik, Ľ. (2023). Ketefete: úvahy o jednom hapax legomenon. *Kultúra slova*, 57(2), 76-81. <https://www.sav.sk/journals/uploads/0601141876-81-ketefete-uvahy-o-jednom-hapax-legomenon.pdf>
- Krčméry, Š. (1982). *Výber II*. Bratislava: Tatran.
- Polívka, J. (1930). *Súpis slovenských rozprávok* (4. zv.). Turčiansky Sv. Martin: Matica slovenská.
- Tatár, J. (1999). *Turčianske povesti*. Martin: Matica slovenská.
- Tatár, J. (2012). *Turčianske povesti* (2. prepracované vyd.). Martin: Matica slovenská.
- Tatár, J. (2015). *Turčianske povesti II*. Martin: Matica slovenská.
- Tatár, J. (2023). *Najkrajšie turčianske povesti*. Martin: Matica slovenská.
- Tóth, V. P. (1873). Povešť o Turovi. *Národné noviny*, 4, 103-105.
- Tóth, V. P. (1923). Dvaja olejkári. *Oriešky*, 4(5), 65-67.